

9. Другий протокол 1999 р. до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадках збройного конфлікту 1954 р. URL: <http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/ratification-kit-cultural-property-271004.htm>.

10. Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооруженных конфликтов (Протокол I). Женева, 8 июня 1977 года. URL: <http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/treaties-additional-protocol-1.htm>.

11. Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв немеждународных вооруженных конфликтов (Протокол II). Женева, 8 июня 1977 года. URL: <http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/6lkb31.htm>.

12. Богуславский М.М. Международная охрана культурных ценностей : М.М.Богуславский. М. : Международные отношения, 1979. 192 с.

13. Каткова Т.Г., Каткова Т.В. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із посяганнями на культурну спадщину: Т.Г.Каткова, Т.В.Каткова. Харків : Право, 2011. 240 с.

14. Каткова Т.Г. Захист культурних цінностей під час збройних конфліктів. URL: <http://uchni.com.ua/kultura/5124/index.html>.

Лисько Тетяна Давидівна,
доцент кафедри кримінального права
і процесу юридичного факультету
Національного авіаційного університету,
кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ

Віроломне вторгнення РФ на територію України та початок широкомасштабної війни проти України актуалізувало питання про встановлення відповідальності за вчинення воєнних та військових злочинів на території України. Наразі існує потреба у визначенні правових орієнтирів щодо кваліфікації злочинів проти миру, людяності в умовах воєнного стану.

В контексті окресленого питання є проблема розмежування військових та воєнних злочинів. Зауважимо, що відповідальність за військові злочини передбачена розділом XIX Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1]. Розділ XIX містить вичерпний перелік кримінальних протиправних діянь. Суб'єктами військових кримінальних правопорушень є військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України,

Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом.

Воєнні злочини – це порушення правил та звичаїв ведення війни, які закріплені в міжнародних договорах. Такими договорами є Женевські конвенції 1949-го року та додаткові протоколи до них 1977 року тощо. Всі міжнародно-правові документи в цій сфері формують окрему галузь права – міжнародне гуманітарне право. Такі злочини можуть вчинятися *лише в умовах збройних конфліктів*.

Наразі юрисдикцію щодо воєнних злочинів має Міжнародний кримінальний суд. Стаття 8 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду містить перелік складів воєнних злочинів, на які поширюється юрисдикція цього суду. Відповідно до Конвенції про незастосовність строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності 1968 року, до воєнних злочинів строки давності не застосовуються.

Стаття 8 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду визначає, що до воєнних злочинів під час міжнародних збройних конфліктів належать не тільки серйозні порушення Женевських конвенцій, але і 26 інших серйозних порушень законів і звичаїв війни, більшість з яких держави розглядають як злочини ще з часів Другої світової війни. Серед них:

1. Серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються відповідно до положень відповідної Женевської конвенції: умисне вбивство осіб; тортури чи нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти над особами; умисне заподіяння сильних страждань або серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю осіб; незаконне, безглузде та великомасштабне знищення та привласнення майна, не викликане військовою необхідністю; примус військовополоненого або іншої захищеної особи до служби у збройних силах ворожої держави; умисне позбавлення військовополоненого або іншої захищеної особи права на справедливе і нормальне судочинство; незаконна депортація чи переміщення чи незаконне позбавлення волі; взяття заручників.

2. Інші серйозні порушення законів та звичаїв, які застосовуються у міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме будь-яке з таких діянь: умисні напади на цивільне населення як таке або окремих цивільних осіб, які

не беруть безпосередньої участі у військових діях; умисні напади на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, які не є військовими цілями; умисне завдання ударів по персоналу, об'єктам, матеріалам, підрозділам або транспортним засобам, задіяним у наданні гуманітарної допомоги або в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти за міжнародним правом збройних конфліктів; умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад стане причиною випадкової загибелі або каліцтва цивільних осіб або шкоди цивільним об'єктам або великої, довгострокової та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, і заподіяна шкода буде явно несумісною з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою; напад на незахищені і такі, що не є військовими цілями, міста, села, житла або будівлі або їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів; вбивство або поранення комбатанта, який, склавши зброю або не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався; неналежне використання прапора парламентаря, прапора або військових знаків розрізнення та форми ворога або Організації Об'єднаних Націй, а також відмітних емблем, встановлених Женевськими конвенціями, наслідком якого є смерть або заподіяння шкоди особі; переміщення, прямо чи опосередковано, окупаючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію або депортація або переміщення населення окупованої території або окремих частин його в межах або за межі цієї території; умисне завдання ударів по будівлям, що використовуються для цілей релігії, освіти, мистецтва, науки або благодійності, історичним пам'ятникам, госпіталям та місцям зосередження хворих та поранених, за умови, що вони не є військовими цілями; заподіяння особам, які перебувають під владою протилежної сторони, фізичних каліцтв або здійснення над ними медичних або наукових експериментів будь-якого роду, які не виправдані необхідністю медичного, зуболікувального або госпітального лікування відповідної особи та не здійснюються в її інтересах і можуть спричинити смерть або серйозно загрожують здоров'ю такої особи чи осіб; віроломне вбивство чи поранення осіб, що належать до ворожої нації чи армії; заява про те, що пощади не буде; знищення або захоплення майна ворога, за винятком випадків, коли таке знищення або захоплення диктується військовою необхідністю; оголошення скасованими, зупиненими чи недопустимими у суді прав та позовів громадян протилежної сторони; примус громадян протилежної сторони до участі у військових діях проти їхньої власної країни, навіть якщо вони перебували на службі воюючої сторони до початку війни;

розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо воно захоплене штурмом; застосування отрути або отруєної зброї; застосування задушливих, отруйних або інших газів та будь-яких аналогічних рідин, матеріалів або засобів; застосування куль, які легко розриваються або сплющуються в тілі людини, таких як оболонкові кулі, тверда оболонка яких не покриває всього сердечника або має надрізи; застосування зброї, боєприпасів та техніки, а також методів ведення війни такого характеру, що спричиняють надмірні пошкодження або непотрібні страждання або є невивіреними за своєю суттю, в порушення норм міжнародного права збройних конфліктів, за умови, що така зброя, такі боєприпаси, така техніка та такі методи ведення війни є предметом всеосяжної заборони та включені у додаток до Римського Статуту; посягання на особисту гідність, зокрема принизливе та образливе поводження; згвалтування, навернення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, як вона визначена у пункті 2 (f) статті 7 Римського Статуту, примусова стерилізація та будь-яка інша форма сексуального насильства, що також є серйозним порушенням Женевських конвенцій; використання присутності цивільної особи або іншої захищеної особи для захисту від військових дій певних пунктів, районів або збройних сил; навмисне завдання ударів по будівлям, матеріалам, медичним установам та транспортним засобам, а також персоналу, що використовують відповідно до міжнародного права відмітні емблеми, встановлені Женевськими конвенціями; умисне вчинення дій, спрямованих на голодування цивільного населення, як способу ведення війни шляхом позбавлення цивільного населення необхідних для виживання предметів, включаючи умисне створення перешкод для надання допомоги, як це передбачено у Женевських конвенціях; набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або їх використання для активної участі у бойових діях.

Деталізація складу кожного із названих воєнних злочинів, що належать до юрисдикції Міжнародного кримінального суду, міститься у окремому документі – Елементах злочинів.

Прикро констатувати, що на сьогодні КК України не відповідає міжнародним стандартам у питанні міжнародних злочинів, наголошують правники. Це означає, що у ньому не передбачено кримінальну відповідальність за здійснення злочинів проти людяності, а положення про воєнні злочини не відповідає вимогам міжнародного кримінального права.

Фактично, ці прогалини у національному законодавстві виникли не тільки тому, що воно не було адаптовано до українських реалій з

початку збройної агресії Росії. По-перше, в основі сучасного ККУ лежить ще радянський кодекс від 1960 року. По-друге, положення КК України й раніше системно не узгоджувались із сучасним міжнародним правом та його запровадженням на національному рівні. Саме це, на думку правозахисників, є однією з причин, чому від 2014 року українські суди (Слов'янський міськрайонний суд) винесли лише один вирок за скоєння воєнного злочину.

Перш за все ці прогалини відображаються на рівні кваліфікації воєнних злочинів. Наразі у КК України є лише одна стаття 438, в якій згадуються воєнні злочини з конкретними складовими – жорстоке поводження з військовополоненими та цивільними, примусові роботи та розграбування національних цінностей на окупованих територіях. Усі інші склади злочину, згідно з цією статтею, українські слідчі мають шукати у підписаних Україною міжнародних договорах. Це призводить до інкримінування щодо скоєних злочинів під час збройного протистояння «загально кримінальних» статей КК України, які стосуються злочинів «мирного часу». Так, наприклад, вбивства полонених, звалтування, катування, примус до проституції чи захоплення заручників продовжують кваліфікуватися за ст. 115, 152, 127, 147, 146, 303 КК України. По суті, така кваліфікація є виправданою з огляду на сьогоденні реалії. Вважаємо, що в таких випадках дії винних слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень – ст. 438 та відповідною статтею, що передбачає «загально кримінальний» склад злочину – ст. 115, 152, 149, 147, 127 тощо. Подібні правові орієнтири містяться у постанові Пленуму Верховного Суду України (п. 8, абз. 2 п. 15, ПП ВСУ «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями»).

Наразі у Верховній Раді зареєстровано законопроект № 9438, який передбачає створення у КК України окремого розділу Особливої частини КК, який стосуватиметься подібних міжнародних злочинів і надаватиме таким чином правоохоронцям і судам чіткі основи для належної кваліфікації такого типу правопорушень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#№2096>.